

811.163.41'367.622

811.163.41'366

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.13>

ДАНИЛО С. АЛЕКСИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

О КУМУЛАТИВНОЈ РЕФЕРЕНЦИЈИ КОД ГРАДИВНИХ ИМЕНИЦА

Рад има два циља. Први циљ је да се два примера (један из пера В. В. О. Квајна и један из пера М. Ивић) кумулативне референције као одлике градивних именица сагледају из угла кардиналне аритметике. Други циљ је да се испита аргументација из једног новијег домаћег истраживања која иде у прилог тези да су градивне именице градивне и у множини.

Показује се да примена кардиналне аритметике на поменуте илустрације (нпр. на једначину М. Ивић „so + so = so”) може водити ка једначини БЕСКОНАЧНОСТ + БЕСКОНАЧНОСТ = БЕСКОНАЧНОСТ, што би могло значити да се градивне именице не концептуализују као материје у недефинисаним количинама, већ као материје у бесконачним количинама, а можда и да је бесконачност семантичка особина градивних именица (у одређеном типу њихових значења).

Речена аргументација, која раздваја градивне именице у множини и заједничке именице, састоји се од критеријума кумулативности референције (на пример, једнински облик *књига* не може означавати десет књига) и критеријума дистрибутивности референције (на пример, ако се неки ентитет назове водом, сваки се његов део може такође назвати водом). Чини се да ови критеријуми обећавају, али и да би им требало додати изјашњење о примерима типа *непријатељ продире са свих страна и многа мајка је заплакала* и изјашњење о ставу из стране литературе да се критеријум дистрибутивности референције не може

* danilo.aleksic@fil.bg.ac.rs

применити на све градивне именице када се разматрају довољно мали делови (вода је од кисеоника и водоника, али кисеоник није вода).

Кључне речи: српски језик, морфологија, лексикологија, градивне именице, математика, теорија скупова, бесконачност.

0. Према В. В. О. Квајну (1999: 99), „[t]akozvani *gradivni* [mass] izrazi poput 'voda', 'obuća' i 'crveno' imaju semantičko svojstvo da referiraju skupno [cumulatively /Квајн 1960: 91/]: bilo koji zbroj dijelova koji su voda jest voda”. Говорећи о материји, М. Ивић (2008: 24) бележи да је „pojam (i termin)” *кумулативна референција* „uveo [...] u nauku logičar Квајн” и да се „ako onome što imenuju izrazi kao *knjige* ili *so* dodamo još toga,” добија „opet to isto (*knjige* + *knjige* = *knjige*, *so* + *so* = *so*)”. Није тешко приметити математички карактер наведених тврдњи. Наиме, преводилац Квајновог текста користи именицу *зброј* („sum” /Квајн 1960: 91/), а М. Ивић одлази корак даље и Квајнову идеју представља једначином. Овом раду је први циљ да се математичка нит датих цитата следи из света филозофије и из света лингвистике (назад) у свет математике, односно да се градивне именице и лингвистичка мисао о њима сагледају из једног математичког угла; посреди је угао кардиналне аритметике. Други циљ је да се испита аргументација из једног новијег истраживања (Томић Анић 2017б) којом се оспорава Стевановићево мишљење (1986: 186) да градивна именица у облику множине више није градивна већ заједничка именица.

1. Страна литература о градивним именицама импресионира комплексношћу, или пре математичким и логичким инструментаријумом. У поређењу са неким од страних студија у којима се ради на тој проблематици, одељци 2 и 3 у најбољем случају изгледају наивно. Међутим, они можда изгледају мање наивно у поређењу са одабраним домаћим студијама о градивним именицама (в. Томић Анић 2017а, Томић Анић 2017б и домаће чланке цитиране у Томић Анић 2017б), где се допринос теорије скупова чини скромним.

Примена теорије скупова при анализи градивних именица није никаква новина (в. Бант 1985 и Кјеркја 1998: 67–84), али аутор, бар пре него што је предао овај рад, није нашао студију у којој се при анализи градивних именица примењује кардинална аритметика бесконачних скупова.

Према М. Стевановићу (1986: 186), „градивне именице се не употребљавају у множини за означавање више честица (или делова) материје” јер се „обликом њихове једнине означава не само једна честица или један део него и више честица (односно делова) и све количине дотичне материје”. Када се градивне именице употребе у множини, „оне [...] не казују множину онога што именица значи у једнини, него означавају већи број врста дотичне материје”. На пример, у реченици „*Од силних киша су све воде дошле, и реке су се излиле из својих корита*” облик *воде* означава „различне врсте вода: [...]

потоке, реке итд., или пак [...] више одређених потока, *река*”, а „*наша вина* означавају, рецимо: бело, црно, жупско, фрушкогорско итд.” (Стевановић 1986: 186). С друге стране, Д. Томић Анић (2017б: 218) заступа став „да градивне именице остају градивне и у својим множинским облицима”. Једину градивних именица одликује „[и]стовремено постојање кумулативне и дистрибутивне референције”:

„Кумулативна референција подразумева да ако неки ентитет означимо именицом *вода* и други ентитет означимо именицом *вода*, та два ентитета заједно означена једном речју не мењају граматички број употребљене речи – они остају означени као *вода* (а не *воде*). Ово важи и за збирне именице, и за множинске облике заједничких именица, али не и за заједничке именице у једнини.

Дистрибутивна референција значи да ако неки ентитет означимо именицом *вода*, сваки део тог ентитета можемо такође означити именицом *вода*. За разлику од кумулативности, дистрибутивност не важи за друге врсте именица [...]” (Томић Анић 2017б: 221).

Кумулативна референција одликује и градивне именице „са значењем одмерене количине”:

„Ако на столу стоји десет шољица кафе, можемо рећи и *На столу су кафе* и *На столу је кафе*, али нећемо рећи *На столу је књига* ако књига на столу има десет. Дакле, и када као референте (дакле, конкретне ентитете на које упућујемо у говору) имамо више 'димензионално одређених' јединица неке материје, можемо их све заједно означити јединским обликом градивне именице, што код заједничких именица није могуће” (Томић Анић 2017б: 223–224).

2. У овом се одељку укратко одређују математички појмови који су од значаја за Одељак 3.

Скуп се може неформално описати као колекција објеката. Објекти у таквој колекцији зову се чланови или елементи скупа. На пример, колекција $A = \{3, 7, 11, \pi\}$ јесте скуп који садржи 4 члана – 3, 7, 11 и π (Канингам 2016: 1).

Унија двају скупова A и B дефинише се као скуп свих елемената који припадају скупу A или скупу B или и скупу A и скупу B . На пример, ако је $A = \{1, 2, 3, 4\}$, а $B = \{4, 3, 5, 6\}$, унија скупа A и скупа B скуп је који садржи (само) бројеве 1, 2, 3, 4, 5 и 6 (Умер 2012: 4).

Скуп A је прави подскуп скупа B ако је сваки члан скупа A уједно и члан скупа B , а скуп B истовремено садржи бар један члан који није у скупу A (Канингам 2016: 2). На пример, ако је $A = \{1, 2, 3\}$ и $B = \{1, 2, 3, 4, 5\}$, онда је скуп A прави подскуп скупа B (Умер 2012: 3).

Празни скуп је онај скуп који нема чланове (Канингам 2016: 2).

Празни скуп је прави подскуп било ког непразног скупа (Роси 2006: 252).

Чланови коначног скупа – осим празног скупа, који се такође сматра коначним – могу бити набројани од првог до последњег. Наравно, реч је само о теоретској могућности, јер набрајање није нарочито практично ако је скуп

велик или ако његови чланови нису експлицитно дати (Бајнок 2013: 283). Ако скуп A има, на пример, 4 члана, или 100 чланова, или 10^{100} чланова (в. Фатикони 2012: 110), коначан је.

Бесконачан је онај скуп који није коначан (Канингам 2016: 112).

Подскуп бесконачног скупа може бити бесконачан (Бајнок 2013: 283). На пример, скуп парних позитивних целих бројева, који је подскуп бесконачног скупа позитивних целих бројева, такође је бесконачан (Шиф 2020: 44).

Скуп природних бројева (\mathbb{N}) подскуп је скупа целих бројева (\mathbb{Z} ; Џејкоб/Еванс 2016: 3–4). \mathbb{N} је бесконачан скуп. \mathbb{Z} је бесконачан скуп (Фатикони 2012: 131–132).

Пресек скупа A и скупа B скуп је свих елемената који су и у скупу A и у скупу B (Шајнерман 2006: 64).

Скуп A и скуп B дисјунктни су ако им је пресек празни скуп (Шајнерман 2006: 68).

Скуп природних бројева бесконачан је, као и скуп реалних бројева (\mathbb{R}), али је скуп реалних бројева „већи” од скупа природних бројева (Бајнок 2013: 283). Другим речима, неки бесконачни скупови су „бесконачнији” од других. Наиме, између било која два реална броја постоји бесконачност реалних бројева, дакле бесконачно благ прелаз, али су прелази између два цела броја, нпр. између 1 и 2, оштри и недвосмислени (Шајнерман 2006: xv).

Кардиналитет скупа (или кардинални број скупа) мера је тога колико скуп има чланова. На пример, скуп $A = \{1, 2, 3, \dots, 11\}$ има 11 чланова, па је кардиналитет скупа A 11 (Бајнок 2013: 296; Канингам 2016: 129).

Кардиналитет бесконачног скупа бесконачан је (Шепард 2014: 151). Такав је, на пример, кардиналитет скупа целих бројева (Шајнерман 2006: 50).

Кардинална аритметика је проучавање правила и особина аритметичких операција углавном над бесконачним кардиналним бројевима (Абрахам/Магидор 2010: 1150).

Бесконачни кардиналитети могу учествовати у сабирању. Нека су дати кардиналитети α и β и нека је бар један од њих бесконачан. Ако се изаберу било који скупови A и B који су такви да је кардиналитет скупа $A = \alpha$ и кардиналитет скупа $B = \beta$, збир кардиналитета α и β једнак је кардиналитету уније скупова A и B . За разлику од сабирања коначних кардиналитета, скупови A и B коришћени у сабирању бесконачних кардиналитета не морају бити дисјунктни (Фатикони 2012: 184–185).

3. Сабирање „so + so = so” (Ивић 2008: 24) важи само за со. Израња питање како се оно може представити алгебарски, тј. уз замену сабирака и збира варијаблом или варијаблама (да би важило за све материје). Одговор

зависи од тога да ли су оба сабирка и збир „isto” (Ивић 2008: 24), или у ком су смислу исто. Ако су сабирци нпр. количина соли која стаје у једну кашику и количина соли која стаје у једну кутију, а збир со уопште, одговор је $x + y = z$, јер би један сабирак био одређен једном количином, други сабирак одређен другом, а њихов збир „неуоблиће[n]” (Ивић 2008: 24). Ако су пак оба сабирка и збир со уопште, одговор је $x + x = x$.

Према В. В. О. Квајну (1999: 98) „singularni izraz именује или изгледа да именује само један предмет, додуше колико год želimo сложен или дифузан, док је опћи израз истинит о сваком поједином од било којег броја предмета”. Предикација је „temeljan spoj у којем опћи и singularni изрази играју своје различите улоге: 'Мама је жена', односно shematski 'а је F' гдје 'а' представља singularni израз, а 'F' опћи израз” (Квајн 1999: 104). Дистинкција између сингуларних и општих израза битна је када се градивни изрази користе као „предикати”:

„U tim kontekstima gradivne izraze možemo shvatiti kao opće izraze, pa izraze 'je voda', 'je šećer', [...] možemo ustvari читати као 'је мало воде', 'је мало шећера', [...]. Опћенито, gradivni израз на мјесту предиката може се схватити као опћи израз истинит о сваком дијелу твари о којој се ради, искључујући само оне дијелове који су премали да бисмо их могли пребројити. Изрази 'вода' и 'шећер' у улози опћих израза тако су истинити о сваком дијелу воде и шећера на свијету, све до разине појединих молекула, но не и до разине атома, [...]” (Квајн 1999: 106).

„Bit će najbolje да се помримо с одређеним mnogoličnim [protean /Квајн 1960: 99/] карактером gradivnih израза, shvaћајући их као singularne израze у subjektу, а као opće изraze у predikatu” (Квајн 1999: 108).

У светлу ових Квајнових запажања интересантна је следећа, већ цитирана формулација:

„[...] ако неки ентитет означимо именицом *вода* и други ентитет означимо именицом *вода*, та два ентитета заједно означена једном речју не мењају граматички број употребљене речи – они остају означени као *вода* (а не *воде*)” (Томић Анић 2017б: 221).

Чини се да она допушта да се каже (а) „први ентитет је вода” и (б) „други ентитет је вода”, тј. да се градивна именица употреби као предикат и, дакле, као општи израз. Ако се предикат из (а) и предикат из (б) уврсте као сабирци у једначину вода + вода = вода, изгледа да њена алгебарска репрезентација може бити $x + x = x$. Конкретнији пример: *Ова леденица је вода; Она санта је вода; Ова леденица и она санта јесу вода* (дакле, у предикату је израз *вода* заиста општи израз, а не сингуларни).

Једначина вода + вода = вода може се прочитати као „вода и вода јесу вода”, па сабирци постају субјекти и, по Квајну, сингуларни изрази. Међутим, питање је шта се тачно подразумева под „прочитати као”. Да ли је једначина вода + вода = вода на природном језику или на језику математике? Ако је на језику математике, за једначину вода + вода = вода, пошто садржи релацију једнакости, важи особина симетрије (Канингам 2016: 50): када је вода + вода = вода, важи да је вода = вода + вода. Сем тога, ако је на природном језику,

питање је како треба проценити да ли је реченица *Вода је вода* таутологија: ако општи израз не може бити субјекат, реченица *Вода је вода* таутологија не може бити.

Математичка решења једначине $x = x + x$ потенцијалне су математичке карактеризације појма градивних именица.

Очигледно математичко решење једначине $x = x + x$ вероватно је нула, која је кардиналитет празном скупу (Шајнерман 2006: 50).

М. Ивић (2008: 18, 21) наводи да је песак „[n]ešto [...] neuobičeno, difuzno” и да „ројава по имену *voda*” није „opredmećena”. Д. Томић Анић (2017б: 221) градивним именицама („у примарним градивним значењима именица”) приписује значење материје „у недефинисаном облику или количини”. Недефинисаност може подсетити на недефинисаност у математици: дељење јединице нулом као резултат нема бесконачност, него је недефинисано, што значи да нема никаквог значења (Фатикони 2012: 240).

Треће решење гласи да је x кардиналитет бесконачног скупа. Нека је \aleph (хебрејско слово алеф) било који бесконачан кардиналитет. Важи да је $0 + \aleph = \aleph$, да је $n + \aleph = \aleph$ (где је n било који природни број) и, најзад, да је $\aleph + \aleph = \aleph$, што се може прочитати као БЕСКОНАЧНОСТ + БЕСКОНАЧНОСТ = БЕСКОНАЧНОСТ (Фатикони 2012: 183, 186–187). Резонантно звуче нека запажања М. Ивић (1980: 8–9; подвлачио Д. А.):

„Ако ништа друго није посебно речено, плуралски облик заједничке именице по себи (*оце, људи, књиге, кључеви* итд.) не даје никакав податак о броју или организацији јединки од којих је мноштво сачињено. Мноштво се ту, дакле, исказује као нешто неограничено, дифузно, попут 'воде' или 'блата' (уп. *свуд унаоколо оце* или *свуд унаоколо људи* као *свуд унаоколо вода* или *свуд унаоколо блато*). Постоје, међутим, изрази намењени томе да сузе тај бесконачно широк појам мноштва, [...]”

„Семантичку сродност категорије 'неограничено мноштво' с категоријом 'материја' документује управо та чињеница да обема категоријама као партикуларизатори служе лексичке јединице истог значењског типа, [...]”

„Неограничено мноштво се и не може друкчије партикуларизовати до путем уобличавања, односно квантификовања. Има случајева када присутни партикуларизатор није уопште употребљен ради тога да неограничено (неуобличено) мноштво јединки преобрати у ограничено (уобличено) мноштво јединки.”

Ситуација је занимљива, јер у Ивић 1980 недостаје једначина типа „so + so= so” (Ивић 2008: 24), док се у Ивић 2008, изгледа, не употребљава појам бесконачности, који је могао бити жртвован са одговарајућом секцијом текста при адаптацији чланка, или напуштен као средство анализе. Истина, у Ивић 1980 пример кумулативне референције јесте дат, само на природном језику („додајмо воду из славине већ постојећој води у чаши, збир једне и друге воде је опет – вода”; Ивић 1980: 2).

Пошто би се нула пресликавала у одсуство материје и пошто се недефинисаност, онаква каквом је овде представљена, не може увести у формулу $x = x + x$, као најбоље од овде понуђених решења изгледа бесконачан кардиналитет, одакле би могло следити да градивне именице „у примарним градивним значењима” (Томић Анић 2017б: 221) означавају бесконачне количине материја.

Шта чинити са том конклузијом? С једне стране, она се може опрезно узети тек као анализа анализе, тј. као покушај да се проникне у начин на који су В. В. О. Квајн (1999: 99) и М. Ивић (2008: 24; уп. Ивић 1980: 8–9) концептуализовали градивне именице. С друге стране, она се може узети као теза која се директно односи на градивне именице, а не само на њихово концептуализовање, и на којој би се могло засновати донекле ново тумачење тих именица. Оно би морало бити не само превод досадашњих тумачења на један тип математичког језика него и извор нових потенцијалних увида. Наиме, тривијално је тврдити да „одређен[ој] количин[и]” (Томић Анић 2017б: 219) соли одговара коначан прави подскуп бесконачног скупа. Тривијално је тврдити и да су градивне именице које „у примарним градивним значењима” (Томић Анић 2017б: 221) означавају зрнасту материју, као *лан* (в. Томић Анић 2017а: 415), збирне именице (уп. *зрнење*) и заједничке именице у множини (нпр. *зрна*) именице којима одговарају бесконачни скупови дискретних¹ елемената. (То је само освежена формулација старог увида: кумулативна референција особина је заједничких именица у множини, градивних именица и збирних именица /Томић Анић 2017б: 221/.)

4. Д. Томић Анић (2017б: 224) на основу тога што реченица *На столу је књига* не може значити да је на столу десет књига закључује да кумулативна референција није особина заједничких именица у једнини (в. Одељак 1). Међутим, има примера који изгледају као изазови овом гледишту.

М. Ивић (2008: 18; уп. 1980: 7) наводи примере „*neprijatelj prodire sa svih strana*” и „*sve je polje golub prekrilio*” и интерпретира их као „*saopštavanj[e] konkretnih događaja u kojima dato mnoštvo jedinki istupa kao jedinstvena masa, stihija*” и у којима се „*тежиште информисања*” поставља „*на v r s t u* појаве о којој се ради”; ту су именице *непријатељ* и *голуб* „*’generički’ singular*”. У фусноти су примери „*mnoga majka je zaplakala*” и „*mnoga sestra je ostala bez brata*”, који су „*singularski ostvarene veze imenice sa pridevski upotrebljenim kvantifikatorom mnogo u onim (uglavnom retkim) prilikama kad se izrazito naglašava uopštenost kazivanja*” (Ивић 2008: 18). Ево неких примера који се чине сродним (СрпКор 2013; курзиви Алексићеви):

¹ Будући да постоје дискретна бесконачност и континуална бесконачност (Шајнерман 2006: xv; Фатикони 2012: 131–132), важно је питање постоје ли градивне именице којима одговарају континуални скупови.

„Слушајући непрестано пучање овог брзометног оруђа, Маколови су сматрали да их напада бројнији *непријатељ*, што их је јаче изненадило.”

„И поред храбрости, наши пилоти нису могли да одоле бројно надмоћнијем *непријатељу*.”

„Ћас би се верао по врховима стена да бић погледом што шире обухватио околину и дао договорени знак; ћас сам, опет, ћитаве дане проводио међу *непријатељем*, скачући с једног дрвета на друго.”

„Мајор Зоран Радосављевић погинуо је трећег дана НАТО агесије на бившу СРЈ 26. марта 1999. године, у ваздушној борби са бројчано и технички знатно надмоћнијим *непријатељем*.”

„Окрућени са свих страна *непријатељем*, Срби су дошли до закључка да је много паметније да се реализује један оћажнички рат, него једно споро умирање.”

„Удалили бисмо се неопажено (као што смо се, попут духова, и обрели међу *непријатељем*), али, необјашњиво како, у кантини, коју смо тек напустили, распламсав се поћар, [...]”

„Знајући да је код Делиграда, у циљу обманјивања, оставио само незначатне снаге, а да му је главнина сконцентрисана код Јасике, српски воћд је предвиђао да ће му овде, за одлућујући бој с многобројним *непријатељем*, бити потребна помоћ.”

„Али моћ се супротставља другим моћима. Она се опрема и наорућжава зато што се други наорућavaju и опремају. Она не престaje да акумулира и неће престати никада осим моћда од дана кад буде једина владала светом. Уосталом, за то треба да проде кроз рат. До тог дана *пролетер* [the proletariat /Ками 1971: 186/] ће добијати једва оно што [му је] потребно за опстанак.”

„Натрапаћ и на његове карактеристике, поћећу од њих. Прву ти ћитам: ’Друг Милан Валјар Валјаревић ћлан је Партије од 1933, по занимању је професор. Иако је у пуном смислу интелектуалац (по мојој процени, проћитао је вагон књига), близак је *пролетеру*. Пре рата су кроз његов стан пролазили комунисти [...]’”

„Осим свега овога, био је јоћ један разлог због којег је *многи трговач* у чаршији помишљао са добром надом на ту промену.”

„Указала је на скице цртећа, аквarele, ћак и скице костюма које је урадила Урбанова на којима би јој позавидео *многи сликар*.”

„Већ сама ћинјеница да се емисија ’Погоди ко долази на већеру’ с ТВ Enter преселила на ТВ Фокс потврћује да су и наслов и његова ауторка бренд који би *многа ТВ станица* волела да има у својој понуди.”

„Необуздани смећ коћтао је *многог полтрона* каријере, а препознат улићички осмех ћесто изазове контрафеќат.”

„Али ако се књижевна критика своди само на вредносни став, онда се губи на другој страни – на аналићичкој утемељености критике, до ћега је стало сваком критићару, па и *многом ћитаоцу*.”

Д. Савава (2017: 173) сматра да именица *голуб* у примеру „*Све је поље голуб прећрили*” има збирно значење, а не генеричко, али у фусноти додаје да је „[и]нтересантно тумачење ове врсте употребе” као граматичке синегдохе (у Ковачевић 1999). Према Р. Драгићевић (2010: 175, 178–180), „[с]инегдоха је пренос имена с једног појма на други на основу логичке везе део – целина” или „целина – део”; „Здрућжио се *Турћин* (Турћи) с *Црногорцем* (са Црногорцима)” и „*Крајина главу подићже/и кмет* (кметови) је зубе показао” примери су граматичке синегдохе сингулар – плурал, на шта је раније указао М. Ковачевић (1999); „[к]ада се човек назове *лицем*, на делу је губљење партитивне семантике у архисеми, па *део тела* постаје *целокупна особа*”, док „[н]еке од преосталих сема нижег ранга остају, а неке се десемантизују”; М. Ковачевић (1999) синегдоху „објашњава заменом ранга сема”; исправно је мишљење М. Ковачевића (1999) да су „синегдоха и метонимија резултат елиптирања супстантивних синтагми, тако да и једна и друга одражавају принцип: употреба

лексеме умјесто синтагме, па су оне по томе прије семантичко-синтаксичка него лексичка појава”. Р. Драгићевић (2010: 175–180) у потпоглављу о синегдохи нигде не спомиње збирно значење.

И. Грицкат (1954) доказује правилност примера као *многи човек* и *много перо*. Када придев *многи* у једнини иде „уз именице које значе лица, предмете или појмове као засебне јединице”, нпр. „[...] с *многим* ученим човеком [...]”, „значање целих израза је то да постоји мноштво, велики број таквих јединица” (Грицкат 1954: 269–270). Занимљиви су примери „*многа* вода” и „*многа* со”, у којима адјектив „уопште не може значити многобројност саставних делова, пошто се они не могу аперцепирати, већ само велику масу одговарајуће материје” (Грицкат 1954: 272; в. и 271). М. Ковачевић (1999: 193) у примеру „Од тога се у многим човеку [→ *људима*] много шта потресло и преврнуло” види граматичку синегдоху сингулар – плурал (уп. Грицкат 1954: 277).

Некима од ових примера могла би се одрећи стилска неутралност, али исто би се могло урадити множини градивних именица „са значењем одмерене количине”:

„Множина са значењем одмерене количине узете се за разговорни стил (или нпр. за 'ресторански жаргон' [...]), па је у једнотомном РСЈ под одредницом *кафа* значење (в) тако и квалификовано” (Томић Анић 2017б: 223).

Дакле, чини се да критеријум кумулативне референције треба допунити коментаром о случајевима када именица која је (пореклом?) заједничка и у једнини је – нема значење реалне јединице.

Критеријум дистрибутивне референције делује поуздано. Додуше, Д. Никола (2018) држи да дистрибутивна референција не важи за све градивне именице када се разматрају довољно мали делови: вода је од кисеоника и водоника, али кисеоник није вода. Дакле, критеријум дистрибутивне референције треба допунити изјашњењем о овом гледишту.

5. Кардинална аритметика бесконачних скупова изгледа као једна од могућих математичких подлога тврдњи „*bilo koji zbroj dijelova koji su voda jest voda*” (Квајн 1999: 99) и примеру „*so + so = so*” (Ивић 2008: 24). Једна могућа примена кардиналне аритметике на ове описе кумулативне референције градивних именица даје резултат да, пре него недефинисаност (в. Томић Анић 2017б: 221), градивним именицама „у примарним градивним значењима” одговара кардиналитет бесконачног скупа, тј. бесконачност.

Врло је вероватно да постоји математички модел, у теорији скупова или ван ње, који боље описује градивне именице него покушај из Одељка 3. Такође, дотични покушај лако може бити неодржив, у садашњој верзији или фундаментално. Међутим, он се може схватити као једна анализа начина на који В. В. О. Квајн (1999: 99) и М. Ивић (2008: 24), а можда и многи који се баве

кумулятивном референцијом градивних именица, размишљају о градивним именицама „у примарним градивним значењима” (Томић Анић 2017б: 221). Поред тога, чини се да одељци 2 и 3 у домаће проучавање српског језика уводе више теорије скупова него неки ранији домаћи радови, па ти одељци, чак и ако буду оповргнути, могу бити корисни у смислу да ће представљати искорак ка страним студијама које примењују теорију скупова и на њу скренути пажњу домаћих истраживача.

Ваљало би да се при опису кумулативне референције и дистрибутивне референције, које су биране као критеријуми за омеђавање градивних именица (Томић Анић 2017б: 220–221), у обзир узму примери као „*neprijatelj prodira sa svih strana*” и „*mnoga majka je zaplakala*” (Ивић 2008: 18) и теза да се дистрибутивном референцијом не одликују све градивне именице (Никола 2018).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Абрахам/Магидор² 2010:** U. Abraham, M. Magidor, Cardinal Arithmetic, in: M. Foreman, A. Kanamori (eds.), *Handbook of Set Theory*, volume 1, Dordrecht etc.: Springer, 1149–1227.
- Бајнок 2013:** В. Bajnok, *An Invitation to Abstract Mathematics*, New York etc.: Springer.
- Бант 1985:** Н. С. Bunt, *Mass terms and model-theoretic semantics*, Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- Грицкат 1954:** И. Грицкат, О употреби придева многи и сличних придева у једнини, Београд: *Наука језик*, V/7–8, 269–277.
- Драгићевић² 2010:** Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић 1980:** М. Ивић, О „партикуларизаторима”, Београд: *Јужнословенски филолог*, XXXVI, 1–12.
- Ивић³ 2008:** М. Ivić, Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem, in: *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek – Krug, 13–38.
- Ками³ 1971:** А. Camus, *The Rebel*, Harmondsworth etc.: Penguin Books.
- Канингам 2016:** D. W. Cunningham, *Set Theory: A First Course*, New York, NY: Cambridge University Press.
- Квајн 1960:** W. V. O. Quine, *Word and Object*, Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.

² Аутору је непозната тачна транскрипција неких страних презимена из Литературе и извора.

- Квајн 1999:** W. V. O. Quine, *Riječ i predmet*, Zagreb: KruZak.
- Кјеркја 1998:** G. Chierchia, Plurality of Mass Nouns and the Notion of “Semantic Parameter”, in: S. Rothstein (ed.), *Events and Grammar*, Dordrecht etc.: Kluwer Academic Publishers, 53–103.
- Ковачевић 1999:** М. Ковачевић, Метонимија и синегдоха, Београд: *Српски језик*, IV/1–2, 171–202.
- Никола 2018:** D. Nicolas. The Logic of Mass Expressions. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition). E. N. Zalta (ed.). <<https://plato.stanford.edu/entries/logic-massexpress/>>. 22.08.2023.
- Роси 2006:** R. J. Rossi, *Theorems, Corollaries, Lemmas, and Methods of Proof*, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Савова 2017:** Д. Савова, Неутрализација граматичке категорије броја код именица, Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 46/1, 171–180.
- СрпКор 2013:** *Korpus savremenog srpskog jezika SrpKor2013*. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>>. 23.08.2023.
- Стевановић ⁵1986:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд: Научна књига.
- Томић Анић 2017а:** Д. Томић Анић, Прототипичне градивне именице, Београд: *Књижевност и језик*, LXIV/3–4, 409–424.
- Томић Анић 2017б:** Д. Томић Анић, Значења множинских облика градивних именица, Београд: *Наш језик*, XLVIII/3–4, 217–228.
- Умер 2012:** E. K. Ummer, *Basic Mathematics for Economics, Business, and Finance*, Abingdon etc.: Routledge.
- Фатикони ²2012:** T. G. Faticoni, *The Mathematics of Infinity: A Guide to Great Ideas*, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Џејкоб/Еванс 2016:** N. Jacob, K. P. Evans, *A Course in Analysis*, vol. I, Introductory Calculus. Analysis of Functions of One Real Variable, New Jersey etc.: World Scientific Publishing.
- Шајнерман ²2006:** E. R. Scheinerman, *Mathematics: A Discrete Introduction*, Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- Шепард 2014:** B. Sheppard, *The Logic of Infinity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Шиф 2020:** J. L. Schiff, *The Mathematical Universe: From Pythagoras to Planck*, Cham, Switzerland: Springer.

ON CUMULATIVE REFERENCE IN MASS NOUNS

Summary

The paper has two goals. The first goal is to view from the perspective of cardinal arithmetic two examples (one being Quine's and the other that of M. Ivić) of cumulative reference as of a trait of mass nouns. The second goal is to examine the argumentation which appears in recent domestic research and supports the thesis that mass nouns are mass nouns both in singular and in plural.

It is shown that the application of cardinal arithmetic to the illustrations (e.g. to Ivić's equation $SALT + SALT = SALT$) may lead to the equation $INFINITY + INFINITY = INFINITY$, which might mean that mass nouns are not conceptualized as matter in undefined quantities, but as matter in infinite quantities, and possibly that infinity is a semantic property of mass nouns (when they have a certain type of meaning).

The aforementioned argumentation, which separates common nouns and pluralized mass nouns, consists of the cumulative reference criterion (for example, the Serbian singular form *knjiga* cannot signify ten books) and the distributive reference criterion (for example, if an entity is called *voda*, each of its parts can be called *voda* too). These criteria seem promising, but it also seems necessary to address (1) the examples like *neprijatelj prodire sa svih strana* and *mnoga majka je zaplakala*, and (2) the opinion from foreign research that the distributive reference criterion cannot be applied to all mass nouns when one considers sufficiently small parts (water is made of oxygen and hydrogen, but oxygen is not water).

Keywords: Serbian language, morphology, lexicology, mass nouns, mathematics, set theory, infinity.

Danilo S. Aleksić